

Transsexuální lidé v kontaktu s veřejnou správou

Olga Pechová

Většina lidí již někdy o transsexualitě slyšela, neboť příběhy na toto téma se často objevují i v periodických populární či dokonce bulvárního povahy. V těchto článcích je však jen málokdy popsána celá rozmanitost života transsexuálních lidí a jejich problémů. Transsexualitou se rozumí stav, kdy se jedinec dlouhodobě cítí příslušníkem jiného pohlaví, než jaké je jeho pohlaví úředně stanovené respektive chromozomální (zjednodušeně označované také jako genetické či biologické), a usiluje o právní a medicínskou změnu této situace. Důsledkem této pravděpodobně vrozené a biologicky podmíněné identity jsou značné psychické a sociální obtíže, které velmi stěžují možnosti spokojeného osobního života a společenského uplatnění.

V posledních letech se však v češtině stále častěji používá i termín translidé, který je určitým ekvivalentem anglického termínu transgendered people. Jeho význam se v různých kontextech liší, ale obvykle označuje nejenom lidi, kteří jsou rozhodnutí pro operativní a právní změnu pohlaví, ale také ty jedince, kteří z nejrůznějších důvodů tuto změnu nechťejí podstoupit, avšak také se trvale cítí jako příslušníci jiného pohlaví, než jaké jim bylo úředně přisouzeno. Zatímco situaci transsexuálních lidí upravuje české i evropské právo, v případě translidí jako celku je situace mnohem méně jasná. V některých zemích EU je však již předmětem právní diskuse jak zajistit práva i translidem, kteří nepodstoupí celý proces tělesné změny pohlaví. U nás je termín translidé zatím málo znám, avšak jeho užívání považuji za žádoucí, neboť mluvit pouze o transsexuálních lidech vede k nemístnému zjednodušování celého tématu.

Translidé mohou být úředního a chromozomálního pohlaví mužského a pak mluvíme o translidech MtF (z anglického male-to-female lidově „z muže na ženu“), nebo mohou být původního pohlaví ženského a pak mluvíme o translidech FtM (z anglického female-to-male lidově z „ženy na muže“). V naší společnosti jsou v současnosti obě skupiny translidí zhruba stejně početné. Celkový počet translidí lze ovšem pouze nepřesně odhadovat mimo jiné proto, že je třeba si tento pojem jasně definovat. Přesnější číslo lze stanovit u lidí transsexuálních, jejichž počet se v České republice pohybuje okolo jednoho tisíce.

Změna pohlaví z pohledu úřadů

Rozhodování o medicínských aspektech takzvané změny pohlaví se v ČR řídí podle Zákona o zdraví lidu 20/1966 Sb., kde se v §27a doslova uvádí: „Lékařské zásahy do reprodukčních schopností jednotlivců.....a zákroky u transsexuálů se provádějí pouze na žádost osoby, u níž mají být provedeny, a po schválení odbornou komisí, kterou tvoří právník, nejméně dva lékaři se specializací v příslušném oboru a dva další lékaři nezúčastnění na provádění lékařského zásahu.“ Samostatný zákon, který by celkově upravovala problematiku transsexuality, u nás ovšem neexistuje, stejně jako ve většině evropských zemí.

V České republice je možné zažádat o úřední změnu jména a pohlaví, přičemž tato možnost zde existuje již od sedmdesátých let. Některé starší země EU (zejména Velká Británie) se této možnosti dlouho bránily. V průběhu devadesátých let však bylo vyneseno několik rozsudků Evropského soudního dvora pro lidská práva (ESDLP), které odmítání úřední akceptace změny pohlaví vyhodnotily jako postup porušující základní lidská práva (např. v případech B versus France, 1992 či Christine Goodwin versus UK, 2002). Právní změna pohlaví včetně vystavení nového rodného listu pak vychází ze Zákona o matrikách, ve kterém ale pojem transsexualita není přímo uveden. Naopak změna rodného čísla je jednoznačně upravena Zákonem o evidenci obyvatel č.29/2000 Sb. hlava III odstavec 17. Tyto změny však většinou nemají zpětný charakter, což může v praxi vést k některým problémům.

V případě diplomů a vysvědčení je možné nechat si v souladu s článkem V. směrnice MŠMT z roku 1998 č.j. 29 210/98-20 nechat vystavit zpětně nové dokumenty, čímž odpadl jeden z významných problémů, který ztěžoval život transsexuálním lidem. V některých jiných případech je to však stále mnohem obtížnější. Vážné problémy může způsobovat absence právní normy upravující eventuální změny dokladů, jako jsou potvrzení o zaměstnání a dalších doklady o praxi a dosažené kvalifikaci. České právo uznává právní kontinuitu transsexuálních osob, a tudíž jsou veškeré veřejné i soukromé organizace povinny uznat dosaženou kvalifikaci, a to na základě předložení původních dokumentů a dokladů o změně pohlaví. Tím však vystavuje translidí vysokému riziku diskriminace v oblasti zaměstnanosti a také narušuje jejich právo na ochranu osobních údajů. V praxi mi však není známo žádné soudní rozhodnutí, které by se zabývalo tímto postupem a jeho právními a etickými aspekty. Otázka ochrany soukromí transsexuálních lidí je však předmětem diskuse na evropské úrovni

a lze očekávat, že se podobný případ dříve či později objeví u Evropského soudního dvora (ESD) či ESDLP.

Nejvíce problematická je ovšem situace lidí, kteří se nacházejí v procesu přeměny pohlaví respektive lidí, kteří žijí v roli opačného pohlaví, aniž by byl tento stav právně upraven. Do budoucna by bylo například vhodné zvážit, zda by měla rodná čísla nadále identifikovat pohlaví svých nositelů. Tím by se totiž značně ulehčila situace transsexuálních lidí v průběhu přeměny pohlaví stejně jako translidí nesplňujících právní podmínky pro úřední změnu pohlaví. Navíc by tím odpadly i značné problémy, které nyní mají s tímto faktem databáze postavené na identifikaci osob právě pomocí rodných čísel. Tyto databáze soukromých a často i veřejnoprávních institucí totiž vůbec nepočítají s možností změny rodného čísla klienta, čímž vznikají transsexuálním lidem občas komické, ale mnohdy spíše nepříjemné situace. Jestliže například veřejnoprávní knihovna nemůže akceptovat změnu rodného čísla klienta a trvá na nutnosti zrušení starého konta a založení konta nového, a to při zaplacení nového poplatku, pak se jedná o postup sice nepříliš poškozující, ale zcela jistě diskriminační. Jestliže podobná situace nastane například u bankovního konta či v jiné podstatné záležitosti, pak se může jednat o opravdu zásadní problém.

Translidé a diskriminace v zaměstnání

Translidé patří mezi skupiny obyvatel, které jsou velmi často diskriminovány v oblasti zaměstnanosti. České právní normy se stejně jako normy EU k otázce diskriminace translidí speciálně nevyjadřují. Mohlo by tedy být předmětem diskuse, do jaké skupiny diskriminovaných osob je zařadit. V úvahu by připadala diskriminace na základě pohlaví či na základě zdravotního postižení, přičemž v některých soudních sporech byla zpochybňována relevance zařazení translidí do některé z těchto dvou skupin a některé evropské země proto diskriminaci translidí postihovaly pouze velmi liknavě či vůbec ne.

V případě transsexuálních lidí v užším slova smyslu však již existuje rozsudek ESD v případě *P v S and Cornwall County Council* (1996), který diskriminaci transsexuálních lidí hodnotí jako porušení směrnice o rovném zacházení na základě pohlaví (Direktiva 76/207/EEC z 9. února 1976). Tento právní názor by měl být relevantní i pro české soudy, avšak není mi znám žádný soudní rozsudek týkající se diskriminace transsexuálních lidí. V případě translidí před operativní změnou pohlaví či neusilujících o takovou změnu soudní precedent na evropské úrovni zatím chybí. Některé členské státy EU již mají zavedenu vlastní legislativu výslovně zakazující diskriminaci na základě pohlavní identity. Zavedení takové

legislativy doporučuje i Evropský parlament ve své rezoluci Homofobie v Evropě ze dne 18.1. 2006. V českém právu však zatím žádná podobná norma není a ani se nezdá pravděpodobné, že by se v dohledné době objevila.

Ačkoliv by měla být právně postižitelná, přesto je diskriminace translidí v ČR poměrně běžným jevem a sama jsem se setkala s množstvím takových případů. Na tomto faktu se podílí neznalost a nepochopení, které obvykle plodí strach a netoleranci. Zároveň je však také důsledkem relativně snadné identifikovatelnosti translidí ve srovnání například s homosexuální minoritou. Translidé obvykle musí sdělit svoji identitu svému okolí, a to přinejmenším vždy, kdy se rozhodnou podstoupit změnu pohlaví. V přechodném období mezi zahájením hormonální léčby a vystavením nových dokumentů po operativní změně je možné translidí snadno identifikovat i na základě úředních dokladů. I po operativní změně zůstává situace některých transsexuálních lidí nepříliš dobrá, protože někdy jsou stále nápadní svým fyzickým zjevem a informace o jejich pohlavní identitě mnohdy bývá obecně známá.

Zaměstnavatelé si jsou většinou vědomi protiprávnosti respektive etické závadnosti svého diskriminačního postupu, a proto pro mnohé translidí může být hledání zaměstnání pohybem v začarovaném kruhu, kdy nemohou najít práci, přičemž si často nejsou jisti, proč tomu tak je. V některých jiných případech však zaměstnavatelé v soukromí označí důvod svého postupu. Typickým zdůvodněním je: mě by to nevadilo, ale co by tomu řekli naši zákazníci. Taková omluva sice může být do jisté míry pochopitelná, nicméně nic nemění na faktu, že se jedná o diskriminaci, stejně jako na tíživé situaci transsexuálního člověka, který nemůže najít práci. Jiným sděleným důvodem pro diskriminaci bývá skutečnost, že transsexuální lidé mohou zejména v procesu změny pohlaví vyžadovat zvýšenou lékařskou péči.

Velmi negativní příklad poskytla v tomto směru Armáda ČR, když v roce 2004 zamítla žádost Jaroslavy Brokešové o přijetí do armády. Brokešová je transsexuální žena (MtF) po operativní změně pohlaví. Rozhodla se ucházet o přijetí do Armády ČR a úspěšně absolvovala všechny přijímací testy včetně zdravotní prohlídky. Teprve z dokumentů zjistila komise, že v minulosti podstoupila změnu pohlaví, a její žádost zamítla s odvoláním na její transsexualitu. Tento postup vzbudil menší mediální skandál, který přiměl i tehdejšího ministra obrany Karla Kühnla, aby se případem zabýval. Nakonec však i odvolací vojenská lékařská komise v Hradci Králové tuto žádost zamítla, přičemž v odůvodnění již neuvedla transsexualitu, nýbrž zdravotní problémy. Jaroslava Brokešová byla v té době již natolik

unavená okolnostmi celého případu, že se proti tomuto rozhodnutí nebránila soudní cestou, ačkoliv by měla velmi slušnou naději na úspěch.

Jiným rozšířeným předsudkem je představa, že by transsexuální lidé neměli pracovat v některých profesích. Třeba případ, kdy se vysokoškolsky vzdělaná žena MtF (již několik let po úřední změně pohlaví) ucházela o práci v instituci věnující se péči o děti. Z počátku bylo všechno v pořádku a vedoucí tohoto pracoviště byla z jejího zájmu nadšená a sdělila jí, že bude velmi pravděpodobně přijata. Po krátkém čase se ale situace obrátila a paní vedoucí najednou tvrdila, že nikdy žádné místo neslibovala a že žádné volné místo na jejím pracovišti není. Jelikož však uchazečka měla na tomto pracovišti nějaké neoficiální kontakty, tak zjistila, že se paní vedoucí dozvěděla o její identitě a usoudila, že není vhodné, aby takoví lidé pracovali s dětmi. Volné místo na pracovišti bylo a konkurz proběhl několik týdnů poté, co paní vedoucí tvrdila, že o žádné volném místě nic neví. Ani v tomto případě diskriminace však nedošlo k jeho právnímu řešení, a to pro neochotu poškozené investovat čas a energii do eventuálního soudního řízení.

Transsexualita a rodinné právo

Transsexualita má svoje dopady i v oblasti rodinného práva. Pokud se týče manželství uzavřených po provedení úřední změny pohlaví, tak se právní postupy nijak neodlišují od běžné praxe, neboť nejsou upraveny žádnými speciálními normami. Transsexuální lidé tedy po změně pohlaví mohou vstupovat do manželství a vychovávat či adoptovat děti společně se svým novým manželem či manželkou. Tento právní postup je obvyklý ve velké většině zemí EU a opírá se o článek devět Evropské charty lidských práv. V této oblasti existuje navíc relevantní rozhodnutí ESD, který v případě KB v National Health Service Pension Agency and the Secretary of State for Health (2004) rozhodl, že omezování tohoto práva je porušením Direktivy 75/117/EEC.

Někteří transsexuální lidé však vstoupí již v období před změnou pohlaví do manželství, k čemuž je vede snaha adaptovat se na své tělo a vyhnout se tak nutnosti řešit složité problémy spojené s transsexuální identitou. Tento jev je častější zejména u transsexuálních lidí ze starší generace a mnohem častěji se vyskytuje u translidí MtF než u translidí FtM. Nakolik je mi známo, tak tuto situaci v ČR oficiálně neupravuje žádná právní norma. České právo ovšem nezná možnost stejnopohlavního manželství, a proto komise posuzující žádosti o změnu pohlaví vyžadují jako podmínku schválení operativního zákroku rozvedení eventuálního stávajícího manželství. Tento krok však rovněž nemá jednoznačnou

oporu v zákoně, takže by teoreticky mohl být soudně napaden. K podobné úspěšné žalobě došlo v sousedním Rakousku, avšak v České republice mi není žádný podobný případ znám. V některých zemích EU je pak tato situace upravena právní normou, která počítá s rozvodem jako s regulérní podmínkou pro schválení změny pohlaví.

Mnohem důležitější než samotná úprava rodinného stavu je ovšem otázka rodičovských práv ve vztahu k dětem z těchto manželství. Toto téma vyvolává značné polemiky mezi psychology i právníky. Pozoruhodné ovšem je, že tuto oblast české právo nijak výslovně neošetřuje. V minulosti trvaly komise schvalující změnu pohlaví na tom, aby se transsexuální klienti písemně vzdali svých rodičovských práv, přičemž podle Reichlové a Procházky (2002) však tento postup nemá žádnou oporu v českém právním řádě. Otázkou se zabývala řada soudních instancí v Evropě i v jiných částech světa. Soudní znalec a specialista na problematiku translidí Richard Green (1992, 1998) studoval z psychologického hlediska život dětí transsexuálních rodičů, kteří v průběhu života svých biologických dětí podstoupili změnu pohlaví. Podle jeho výzkumu nemá tento fakt žádný významnější dopad na dlouhodobý psychický stav a duševní vývoj těchto dětí. V evropském právu však zatím neexistuje shoda při postupu v této oblasti.

V České republice se některé postupy v oblasti rodičovských práv translidí pohybují na hraně zákona. Modelovým je případ, kdy transsexuální člověk (MtF) byl v průběhu rozvodu nucen pracovnící Odboru sociálně-právní ochrany dětí, k sepsání návrhu, ve kterém se vzdává práva na styk s dítětem. Jednalo se přitom o člověka s pozitivním vztahem k dětem a pečující o své děti v rámci rodičovské dovolené. Rovněž manželka (biologická matka dětí) neměla proti pokračování ve výchově dětí námitky. Při nátlaku ze strany sociální pracovnice byl tento postup popisován jako jediný právně možný a bylo vyhrožováno eventuální žalobou ze strany odboru sociálně-právní ochrany dětí a z toho vyplývající komplikace nejen při rozvodovém řízení, ale i při žádosti o zahájení procesu změny pohlaví. Takový postup je podle mého názoru nejen diskriminační, ale pravděpodobně by se dal i úspěšně soudně napadnout. Přesto se však nejedná o ojedinělý případ, ačkoliv tento postup nemá ani právní základ ani se neopírá o relevantní psychologická zjištění.

Závěrem

Translidé se velmi často dostávají do kolizí s pracovníky veřejné správy a ještě častěji se stávají oběťmi diskriminace. Tato skutečnost vyplývá velmi často spíše z neznalosti než ze zlé vůle. Je proto vhodné, aby pracovníci veřejné správy byli informováni, že tato oblast je

v mnoha směrech upravena nejen českým právním řádem, ale i právem EU. Stále ovšem existují oblasti, ve kterých se translidé nacházejí v právním vakuu. Jedná se především o některé otázky rodičovských práv a ochrany osobních údajů respektive práva na soukromí. Tyto oblasti nejsou v současnosti dostatečně upraveny ani na úrovni českého ani evropského práva, přesto by si měli pracovníci veřejné správy uvědomovat, že se jedná o velmi problematická témata, která mohou mít soudní dohru i na evropské úrovni.

Literatura:

GREEN, R. (1998): *Transsexuals' children. International Journal of Transgenderism Vol.2, No.4, October – December 1998.*

<http://www.symposion.com/ijt/ijtc0601.htm>

GREEN, R. (1992): *Sexual science and the law. Cambridge, Massachusetts. Harvard University Press.*

REICHELOVÁ, V., PROCHÁZKA, I. (2002): Právní aspekty transsexuality in Fifková a kol. (2002): *Transsexualita. Praha, Grada. s.107-111.*

SVATSCHEK, S. (2005): Report on transsexuality and international private law. ILGA Europe. http://www.ilga-europe.org/europe/advocacy_lobbying/transgender 1.11. 2006

TRANSLIDÉ – stránky pro všechny translidy a jejich blízké <http://translide.unas.cz> 1.11. 2006

Nejvýznamnější rozsudky Evropského soudního dvora pro lidská práva (ECHR European Court for Human Rights) v případech diskriminace transsexuálních lidí

ECHR (1992): B versus France. <http://www.pfc.org.uk/node/338>

ECHR (1998): Case of Sheffield and Horsham versus the United Kingdom.

<http://www.symposion.com/ijt/sheffield/index.htm>

ECHR (2002): Christine Goodwin versus UK.

<http://worldlii.org/eu/cases/ECHR/2002/588.html>

Nejvýznamnější rozsudky Evropského soudního dvora (ECJ - European Court of Justice) v případech diskriminace transsexuálních lidí

ECJ (1996): P v S and Cornwall County Council. <http://www.pfc.org.uk/node/362>

ECJ (2004): KB versus National Health Service Pension Agency and the Secretary of State for Health. <http://www.pfc.org.uk/node/361>

PhDr. Olga Pechová vystudovala psychologii na FF UP v Olomouci. Jejím dlouhodobým odborným zájmem jsou sexuální minority a na toto téma také obhájila rigorózní práci. Rok pracovala v oblasti pedagogicko-psychologického poradenství a od září 2006 působí na Katedře psychologie FF UP v Olomouci.

